

บทที่ 1

บทนำ

หัตถกรรมโลหะ สะท้อนถึงหนึ่งในภูมิปัญญาไทยอันทรงคุณค่า ด้านเทคโนโลยีการใช้ไฟ เพื่อสร้างสรรค์วัตถุทางวัฒนธรรมอันมีจุดเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์งานโลหะประดิษฐ์ในรูปแบบงานศิลปกรรมไทยที่มีคุณค่าที่ต้องใช้ฝีมือ ทักษะและความประณีตเป็นอย่างมาก การศึกษาเรื่อง “การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสืบทอดงานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมโลหะของจังหวัดเชียงใหม่” นับเป็นกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป และเพื่อส่งเสริมให้ผู้ประกอบการสร้างดำรงธุรกิจตนได้อย่างยั่งยืน โดยวิธีการต่าง ๆ นับเป็นกลวิธีการสืบทอดงานหัตถกรรมท้องถิ่นอีกทางหนึ่ง รายละเอียดของงานวิจัยกล่าวได้ดังนี้

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รศ.สุรพล นาอะพินธุ (2552 : 1-2) กล่าวว่า หัตถกรรมเครื่องโลหะในอดีตล้วนมีความสำคัญยิ่งแสดงถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แฝงไว้ด้วยความรู้ความเข้าใจในสิ่งแวดล้อมและมีวิธีการจัดการในแบบของตนอย่างเหมาะสม จนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน ในแง่การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ของการทำและใช้โลหะในสมัยอดีตของไทย ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคประวัติศาสตร์พบว่า ช่างโลหะไทยสมัยโบราณรู้จักใช้โลหะด้วยกันหลายชนิดมาทำสิ่งของต่าง ๆ มีทั้งที่เป็นโลหะบริสุทธิ์และโลหะผสม ที่นิยมใช้กันมากได้แก่ ทองคำ เงิน ทองแดง สำริด และ เหล็ก นอกจากนี้ ดีบุกและตะกั่ว ซึ่งเป็นโลหะที่ใช้ผสมกับโลหะอื่น ๆ เพื่อทำเป็นโลหะผสมก็มีบทบาทไม่แพ้กันสามารถแบ่งประเภทเครื่องโลหะได้ดังนี้ 1) ทองคำ จัดเป็นโลหะมีค่าสูง มีเนื้ออ่อน เมื่ออยู่ในสภาพที่เป็นโลหะบริสุทธิ์ และมีสีเหลืองเป็นประกายสวยงาม บทบาทของทองคำ มักใช้ทำเป็นเครื่องประดับร่างกาย หรือทำเป็นภาชนะที่ใช้ในวาระพิเศษ รวมทั้งการนำทองคำมาตีให้เป็นแผ่นบางใช้บุหุ้มวัตถุ หรือตีเป็นแผ่นบางมาก ๆ เรียกว่า “ทองคำเปลว” ใช้สำหรับ “ปิดทอง” ตกแต่งวัตถุต่าง ๆ และเนื่องจากเป็นโลหะที่สูงค่ามีเนื้ออ่อน จึงไม่นิยมนำมาทำเครื่องมือใช้สอย ในชีวิตประจำวัน เพราะจะเสียหายได้ง่าย 2) เงิน เป็นโลหะบริสุทธิ์และมีราคาสูงเช่นกัน จึงไม่เหมาะมาทำเครื่องมือใช้สอยสามัญ แต่จะใช้ในลักษณะเดียวกับทองคำ ทั้งการทำเครื่องประดับ การทำเครื่องใช้และภาชนะในโอกาสสำคัญ หรือนำมาตกแต่งลงบน

วัตถุดิบพิเศษ หรือ ดีเป็นแผ่นบางเพื่อใช้หุ้มสิ่งต่าง ๆ ที่ทรงคุณค่า 3) ทองแดง แม้จะมีราคาน้อยกว่า โลหะ 2 ชนิดแรก และมีเนื้ออ่อนมากเมื่ออยู่ในสภาพบริสุทธิ์ แต่ก็นิยมนำมาใช้ทำเครื่องประดับร่างกายเช่นกัน นอกจากนี้ ยังใช้ทำงานศิลปะ ทำภาชนะ และงานหัตถกรรมสำหรับประดับอาคาร และสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้ทองแดงผสมกับดีบุกให้เป็นโลหะสำริดเพื่อใช้ทำสิ่งของต่าง ๆ ก็เป็นวัฒนธรรมของงานโลหะในยุคสมัยหนึ่งด้วย 4) สำริด เป็นโลหะผสมใช้ทองแดงเป็นองค์ประกอบหลัก มีดีบุกและตะกั่ว เป็นองค์ประกอบรอง ในยุคก่อนประวัติศาสตร์นิยมนำสำริดมาทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ใช้หล่อเทารูปและพระพุทธรูป ขึ้นลงหินก็จัดเป็นสำริดด้วยเช่นกัน ส่วนเหล็ก เป็นโลหะบริสุทธิ์ที่ราคาไม่สูง สามารถปรับปรุงคุณสมบัติจากเหล็กอ่อนให้กลายเป็นเหล็กกล้าได้ มักใช้ทำเครื่องมือในครัวเรือน เครื่องมือเกษตรกรรมและอาวุธ และเป็นโลหะที่อยู่ในความนิยมาจนถึงปัจจุบัน

กาญจนากร พันธุ์เลิศ และคณะ (2554 : 1-2) กล่าวว่า โลหะ เป็นวัสดุที่ใช้กันมากถัดจากหิน หัตถกรรมพื้นบ้านที่ทำกันมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีทำกันอยู่เกือบทั่วทุกจังหวัดในประเทศไทย นิยมใช้วัสดุหลักอยู่ 3 ชนิด คือ เหล็ก ทองเหลือง และทองแดง เครื่องเหล็กที่นิยมทำกันนั้น คือ เครื่องใช้ในครัวเรือนและการเกษตร เช่น มีด ขวาน ค้อน เคียว ส้อม จอบ เลื่อย กรรไกรหนีบหมาก และกระดัง ในการทำเครื่องเหล็กเหล่านี้ จะต้องใช้วิธีตีเป็นวิธีหลัก ในการนี้จะต้องนำเอาแท่งเหล็กที่เตรียมเอาไว้มาเผาไฟให้ร้อนจนเป็นสีแดงในเตาเพื่อให้อ่อนตัวแล้วใช้คีมคิบนามาวางบนทั่งตีด้วยค้อนใหญ่ให้เป็นรูปทรงต่างๆ ตามที่ต้องการ แล้วนำไปเผาอีกครั้งหนึ่งเพื่อจะนำมาตีแต่งให้ได้สัดส่วนตามต้องการ แล้วจึงตกแต่งเป็นครั้งสุดท้ายด้วยการขัดผิวและถูด้วยตะไบเพื่อให้ผิวเรียบ หัตถกรรมบางชนิดต้องการความแข็งเป็นพิเศษในบางส่วน ซึ่งต้องนำไปชุบน้ำอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะชุบน้ำนั้นจะต้องนำเอาส่วนที่ต้องการให้แข็งเผาไฟให้ร้อนแดงพอประมาณเสียก่อน ในกรณีที่ต้องการความแข็งโดยทั่วไปทั้งหมดของหัตถกรรมนั้น ๆ จะต้องนำไปชุบน้ำมัน ส่วนมากใช้น้ำมันเครื่องหรือน้ำมันเตา การชุบทั้งหมดนี้จะต้องอาศัยความรู้และความชำนาญเป็นพิเศษ งานหัตถกรรมจึงจะมีประสิทธิภาพ

หัตถกรรมที่ใช้ทองเหลืองเป็นวัสดุในการสร้างนั้น ที่นิยมกัน คือ ระฆัง เชิงเทียน ที่ใส่เครื่องกินหมาก เช่น ตะบัน ที่ใส่ใบพลุ ถาด และหม้อ (หม้อราวและหม้อวง) ในการทำสิ่งเหล่านี้จะต้องนำเอาทองเหลืองมาเผาจนหลอมเหลว แล้วจึงนำไปเทลงในแบบรูปต่าง ๆ ตามลักษณะที่ต้องการ หลังจากนั้นจึงนำมาตกแต่งให้เรียบร้อย โลหะชนิดสุดท้ายที่จะกล่าวถึง คือ ทองแดง ในการทำหัตถกรรมนั้นจะต้องนำเอาทองแดงมาผสมกับโลหะอีก 1 หรือ 2 ชนิด คือ ทองและดีบุกนำไปใส่ในเข้าหลอม ซึ่งทำจากดินผสมเกลบเหมือนอิฐ หมกกลงไปในถ่านไฟที่ร้อนจัดจนโลหะทั้งสามอย่างละลายเป็นเนื้อเดียวกัน แล้วเทลงไปในเบ้าที่มีน้ำหล่ออยู่เป็นแผ่นกลม แล้วเอาไปเผาไฟอีก

ทีหนึ่ง พอได้ทีแล้วก็ลงมือตีแผ่ โดยใช้ก้อนซึ่งมีขนาดใหญ่ดี จนเนื้อทองแข็งดีไม่ออกก็เอากลับสูม ถ่านไฟใหม่ พอได้ทีก็นำเอาออกมาตีอีก ทำเรื่อยไปจนขึ้นเป็นรูปขึ้นตามขนาดที่ต้องการ การตีขึ้น ต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษ ต่อจากนั้นก็ถึงขั้นขัดเงา ซึ่งเรียกว่า “ลงหิน” ในปัจจุบันการขัดด้วยหินได้เปลี่ยนไปเป็น ใช้เบ้าแทน โดยทุบเบ้าหลอมให้ละเอียดผสมน้ำแล้วห่อผ้า ใช้ขัดแทนหิน เรียกว่า “เหยียบเบ้า” ถ้าต้องการให้เงามากยิ่งขึ้น ก็นำมาขัดกับเครื่องสมัยใหม่ที่ปั่นด้วยไฟฟ้าทาบยาแล้วขัดจนเป็นเงาอีกที หนึ่ง นอกจากนั้นแล้ว ก็มีสิ่งอื่นอีก เช่น ฟาน ถาด เจึงเทียน ช้อน มีด ก็ใช้กรรมวิธีเดียวกัน แต่แตกต่างกันที่การตีหรือการหลอมเท่านั้นเครื่องโลหะลงหินไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันเท่าใดนักในปัจจุบัน

สำหรับการที่จะอนุรักษ์หัตถกรรมพื้นบ้านการดูแลโลหะ ได้นั้น ผู้วิจัยจึงได้ริเริ่มงานวิจัย เรื่อง “การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรม สาขาโลหะของจังหวัดเชียงใหม่” เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ลูกหลานได้สืบทอด อีกทั้งเพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มธุรกิจชุมชน ผู้ประกอบการ เจ้าของกิจการ สาขาโลหะ ในอำเภอจอมทอง อำเภอสารภี อำเภอสันป่าตอง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยการน้อมนำแนวคิดพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินธุรกิจ อย่างสมดุล และยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษานี้มีประเด็นสำคัญที่เป็นวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

- 2.1 บริบทและศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมโลหะในจังหวัดเชียงใหม่
- 2.2 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมโลหะในจังหวัดเชียงใหม่
- 2.3 เพื่อสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมโลหะในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน ระดับประเทศสู่สากล

3. ขอบเขตของโครงการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาขั้นตอนการทำงานหัตถกรรมโลหะเพื่อสืบทอดภูมิปัญญา และเพื่อศึกษาศักยภาพของกลุ่มธุรกิจชุมชนงานโลหะในอำเภอจอมทอง อำเภอสารภี อำเภอสันป่าตอง อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอแม่ริม ของจังหวัดเชียงใหม่

4. ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านงานหัตถกรรมสาขาโลหะของจังหวัดเชียงใหม่” มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- 4.1 ศึกษาเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมของจังหวัดเชียงใหม่
- 4.2 กำหนดแหล่งประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา
- 4.3 สร้างและเลือกเครื่องมือที่จะใช้ในการศึกษา
- 4.4 ตรวจสอบเครื่องมือ โดยผู้เชี่ยวชาญ และปรับปรุงแก้ไข
- 4.5 เก็บรวบรวม ตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์คำตอบ
- 4.6 สรุป เสนอแนะ และเขียนรายงาน

5. ประโยชน์ที่ได้รับ

จากการทำวิจัยในครั้งนี้สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ดังต่อไปนี้

5.1 การวิจัยครั้งนี้เนื่องจากเป็นงานเพื่อให้เห็นภาพรวมของหัตถกรรมพื้นบ้านงานโลหะ ในชุมชนต่าง ๆ และเห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านว่าเป็นอย่างไร มีการถ่ายทอด ภูมิปัญญามานานแค่ไหน ซึ่งเป็นการรวบรวมองค์ความรู้เพื่อถ่ายทอดสู่สาธารณชน

5.2 เป็นการบริการความรู้แก่ประชาชนเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา เปิดอบรมให้ประชาชนที่สนใจ จัดนิทรรศการและจัดทำคู่มือวารสารประสานกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ ผู้เชี่ยวชาญด้านธุรกิจ เพื่อให้ความรู้ และนำรวบรวมในเอกสาร ฐานข้อมูล เพื่อถ่ายทอดให้แก่ประชาชนทุกระดับได้

5.3 บริการความรู้แก่ภาคธุรกิจ ผู้ประกอบการสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา การผลิตโลหะด้านต่าง ๆ เพื่อใช้ในการบริหารจัดการชุมชน โดยการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปต่อยอดภูมิปัญญาในด้านพัฒนาการออกแบบ ให้เป็นสินค้าในรูปแบบใหม่สได้ล้ำหนา

5.4 นำไปผลิตเชิงพาณิชย์ และสร้างนวัตกรรมใหม่สาขาโลหะได้จากการศึกษา อบรม เพื่อพัฒนางานหัตถกรรมเครื่องโลหะให้ทันค่าใช้จ่าย ทุนเวลา ประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ ถ้าเป็น สินค้าก็สามารถผลิตสินค้าได้จำนวนมากยิ่งขึ้น จากการได้ให้ความรู้ด้านการออกแบบ การผลิต การจัดการและการตลาด ผู้ประกอบการสาขาเครื่องโลหะสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตได้ เป็นอย่างดี

5.5 การทำวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อประชากรกลุ่มเป้าหมาย ในด้านการศึกษา ศักยภาพการจัดการในธุรกิจชุมชนให้สามารถพัฒนาธุรกิจอย่างมีคุณภาพ เพื่อนำข้อมูลใช้ในการ

บริหารทรัพยากรต้นทุนทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนทำธุรกิจของตนสู่สากล เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงและพลวัตโลก

5.6 พัฒนาผู้ประกอบการหัตถกรรมโลหะ โดยการนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปบริหารจัดการ นำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในชุมชนอื่น จังหวัดอื่นได้ และผู้ประกอบการงานหัตถกรรมโลหะ ทั้งจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดใกล้เคียง สามารถประยุกต์ใช้ผลการวิจัยกับกลุ่มของตนเองได้

5.7 สามารถนำผลการบริหารจัดการในด้านการตลาด การจัดการ การเงิน ต้นทุนการผลิต ที่ใช้กับผู้ประกอบการโลหะไปใช้ในแหล่งชุมชนอื่น ๆ ได้และสามารถนำไปต่อยอดในท้องถิ่น และชุมชนอื่น ๆ ได้

6. ระยะเวลาในการทำวิจัย

การศึกษานี้มีระยะเวลาการทำวิจัยเป็นเวลา 1 ปี โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 11 มกราคม 2554 ถึง 10 มกราคม พ.ศ. 2555

7. นิยามศัพท์

การประยุกต์ (Applied) หมายถึง การผสมผสาน หรือการปรับใช้ความรู้ด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดย่อมของกลุ่มงานหัตถกรรมโลหะ ในอำเภอจอมทอง อำเภอสารภี อำเภอสันป่าตอง อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เข้าด้วยกันให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางตรง และทางอ้อม ที่ประกอบด้วยแนวคิดในการแก้ปัญหาของตนเอง จนเกิดการหลอมรวมเป็นแนวความคิดสำหรับแก้ปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งสามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าว แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามกาลเวลา

เศรษฐกิจพอเพียง คือ พระราชปรัชญาซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาพระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทย เพื่อให้สังคมไทยมีชีวิตดำรงอยู่ได้ อย่างมั่นคงและยั่งยืน ไม่ว่าเมื่อต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ หรือการเปลี่ยนแปลงใด ๆ บนพื้นฐานวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) หมายถึง การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ในเบื้องต้นมีหลักการดังนี้ (อภิชาติ พันธเสน, 2546 : 7)

- (1) ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม นั่นคือ ใช้เทคโนโลยีที่มีราคาไม่แพง แต่ถูกหลักวิชาการ
- (2) มีขนาดการผลิตที่เหมาะสม สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ
- (3) ไม่โลกเกินไปและไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก
- (4) เน้นความซื่อสัตย์ สุจริตในการประกอบการ ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค และไม่เอาเปรียบแรงงานหรือลูกค้า ตลอดจนมาเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ
- (5) เน้นการกระจายความเสี่ยงจากการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และ/หรือ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ด้วย
- (6) เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ (Down side risk management) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่ก่อหนี้เกินขีดความสามารถในการจัดการ
- (7) เน้นการตอบสนองตลาดภายในท้องถิ่น ภูมิภาค ตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศเป็นหลักตามลำดับ

งานหัตถกรรม (Handicraft) หมายถึง งานช่าง งานประดิษฐ์ หรืองานฝีมือของชาวบ้านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษมาตั้งแต่โบราณ ถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน และเพื่อถ่ายทอดวิถีชีวิตผ่านเครื่องใช้ไม้สอยของคนในสมัยก่อน และเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมเครื่องโลหะ

งานโลหะ (Metal Work) หมายถึง งานหัตถกรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการทำผลิตภัณฑ์เครื่องโลหะ เช่น พาน ชัน มีด พร้า งานคุณโลหะ ของประดับ ของตกแต่งบ้าน และของที่ระลึกจากงานโลหะ เป็นต้น ที่ผลิตในอำเภอจอมทอง อำเภอสารภี อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่